

O P O J M U K R Á S N A

/ 51

Filozofické pojednání

(Ú R Y V E K)

P Ř E D M L U V A

To, že jsem zaplnil tolik stránek rozborem jednoho jediného pojmu, vyžaduje patrně v očích mnoha čtenářů ospravedlnění. Nemohu na svou obhajobu uvést víc, než že se mi tento pojem zdál být zvlášť důležitý a že rozbor pojmů je činnost, která vůbec vyžaduje poněkud důkladnější zkoumání, nemá-li být pouze řečeno, že si daný pojem myslíme jako sestávající z určitých částí, nýbrž má-li se to stát jistým, čtenáře aspoň poněkud uspokojujícím přesvědčením a má-li tím být také dokázáno, že ostatní až dosud navrhované definice byly více nebo méně mylné. Když jsem to ale byl učinil u prvního a nejdůležitějšího pojmu estetiky, nepovažuji za nutné postupovat s podobnou zevrubností v následujících pojednáních.

§ 1

V tomto pojednání zamýšlím podat *vysvětlení* neboli *definici* jednoho nám všem dobře známého a běžného pojmu, toho totiž, který spojujeme se slovem *krásný*, kdykoliv je používáme v jeho specifickém významu, který bychom měli mít na mysli zejména v *učebnicích estetiky*. Tímto vysvětlením neboli definicí ale nerozumím nic jiného než zkoumání, je-li daný pojem jednoduchý nebo složený, a v případě, že je složený, určení, z jakého spojení jiných pojmů vzniká a jakým způsobem je z nich složen. Nic mi tedy není na těchto stránkách vzdálenější než vytyčování či zavádění nějakého nového, čtenářům dosud neznámého pojmu; jde mi naopak pouze o udání částí, z nichž sami složili určitý pojem, který se již dlouho nachází v jejich vědomí, jenom že si snad zcela zřetelně neuvědomili způsob, jakým přitom postupovali, anebo se teď na něj již nejsou s to upamatovat. Neboť že se nám skutečně stává, že neumíme vždy udát, z jakých částí se skládá pojem, který jsme sami utvořili, o tom nás poučují nejběžnější příklady; vždyť odkud by jinak pocházely rozpaky, do nichž upadáme téměř vždy, když je na nás požadováno vysvětlení nějakého i zcela všedního pojmu, a odkud skutečnost, že jsme tak zřídka s to sjednotit se na takových definicích? Že však je i pojem *krásna* jedním z oněch pojmů, u nichž byla až dosud vyzkoušena nejruznější vysvětlení, že je považován za jeden z nejobtížnějších pojmů — komu by to bylo třeba teprve dokazovat? Tak jako tak se budu muset zmí-

52 / nit v průběhu tohoto pojednání o nejdůležitějších z těchto dosavadních vysvětlení, abych zdůvodnil, proč jsem nezůstal stát u žádného z nich.

Než ale zahájím své zkoumání, považuji za nutné naznačit několik bodů, v nichž by měli moji čtenáři předem sdílet určité názory; neboť v případě, že by se již na nich se mnou nemohli sjednotit, sotva by bylo možno očekávat nějaké dorozumění mezi nimi a mnou v tom, co bude následovat.

1. Jakkoliv rychle a často *měníme a přetváříme* své představy při svém přemýšlení a při myšlení vůbec a jakkoliv často se nám přitom stává, že *přecházíme* od právě vysloveného soudu k jeho přímému *opaku* — jev, který bychom každopádně mohli nazvat *převrácením svých myšlenek*, a který je do jisté míry nejen neškodný, nýbrž dokonce nevyhnutelný, má-li docházet k opravení a rozmnožení našich poznatků — nemůže být naopak při tom, co označuji jako *věty a pravdy o sobě* nebo jako *objektivní věty a pravdy*, a rovněž při tom, co nazývám *pojmy a představami o sobě* nebo *objektivními pojmy a představami*, o takovém *převrácení* či *proměňování* řeči. Tyto věty *o sobě* neboli v *objektivním* smyslu lze od *subjektivních* či *myšlených* vět a představ (od soudů apod.), jež jsou jejich *jevy* v mysli myslící bytosti, odlišit tak snadno, že znalost tohoto rozdílu nacházíme skutečně u každého člověka; každý mně například rozumí, když řeknu, „že existuje pouze jeden jediný *pojem o sobě*, který označuje ve filozofii slovo *bůh*, že ale existuje nekonečně mnoho ne vždy stejných, spíše více méně odlišných, více méně zřetelně myšlených, zčásti i nesprávných *pojmu* a *představ*, které s tímto slovem spojují jednotliví *lidé*“, přičemž jsem mluvil o pojmu boha nejdřív v *objektivním* a potom v *subjektivním* smyslu. Nicméně lidé až do dnešního dne neučinili nic pro to, aby náležitě osvětlili tento rozdíl, jenž se nám všelijak vnucuje, a zejména aby podrobili zevrubnému zkoumání vlastnosti, které mají věty a představy v *objektivním* smyslu, takže příslušný pokus, který jsem podnikl v prvních dvou svazcích svého *Vědosloví*, nenašel dosud žádného pokračovatele.¹ Jakkmile někdo tento rozdíl pochopí a uzná, pak doufám také uzná, že *myšlené* věty a představy, které se vyskytují v určité době v určitých individuích, sice podléhají změně, mění se a mohou se převrátit i ve svůj opak, že ale se nic takového nemůže stát s větami *o sobě* a jejich součástmi, *pojmy a představami o sobě*, protože ty nejsou naprosto ničím *existujícím* či *jsoucím*, skutečným, a právě proto také nemohou zakoušet žádný druh změny. O nějakém *přechodu jednoho pojmu v jiný* tedy, o nějakém jeho *převrácení* v jeho přímý protiklad, o nějakém *dialektickém pohybu* daných *pojmu* a *představ* nesmíme v žádném případě mluvit, pokud hodláme mluvit o *pojmech a představách v objektivním smyslu*. V přítomném pojednání máme tedy vysvět-

lit pojem *krásna*, a to nikoliv onen subjektivní a ovšem proměnlivý pojem, který jsme my sami s tímto slovem spojovali v různých obdobích svého života, jako děti, mladíci apod., nýbrž ten neměnný pojem, který je tímto slovem označován a má být označován v učebnicích estetiky; máme zde vlastně co činit s určením pojmu *v objektivním smyslu*, který ovšem zároveň musí být — máme-li být s to o něm vyslovovat soudy — přítomen jako jev v naší mysli, tj. jako subjektivní pojem. Ten pojem tedy, o kterém zde máme mluvit, který máme vysvětlit, tzn. který máme rozložit (je-li složený) v jeho části, je *pojmem o sobě*; nesmíme tudíž mluvit o nějakém jeho pohybu, o nějakém jeho náhlém převracení v jeho přímý protiklad a o ničem podobném.

2. Chceme-li se při svém vlastním přemýšlení pokud možno vyvarovat bloudění a nezavinít sami při sdílení svých myšlenek jiným, že nás pochopí nesprávně a budou námi spíše zmateni než poučeni, musíme si učinit zásadou, že nepoužijeme nikdy téhož slova jednou v tomto, podruhé v nějakém jiném významu, tzn. že jím nebudeme označovat hned ten, hned onen pojem. A právě proto budeme muset podat ke každému svému *slovu*, nebo spíše *pojmu*, jež toto slovo označuje, jen jedno jediné *vysvětlení* neboli *definici*. Musím proto prohlásit za zlořád, když mnozí filozofové, zvlášť v novější době, vytyčují *několik definic* jednoho a téhož *pojmu* či *slova* a když — podobně jako to činí I. H. Fichte s pojmem *absolutna* — označují své pozdější vysvětlení vždy za *bohatší* než dřívější nebo první jako vyplývající z jednoho, druhé jako vyplývající z jiného *hlediska*. Není to, jak říkají, jeden a týž pojem, nýbrž je to — neliší-li se daná vysvětlení pouze v nějakém náhodném výraze nebo ve své větší či menší zevrubnosti, tzn. jenom v tom, že v jedné definici jsou udány jen ty nejbližší, v druhé i některé vzdálenější součásti — *několik* pojmů, které by zde chtěli označovat jedním a týmž slovem, a to takovým způsobem, že to musí nutně vyvolávat zmatek. Neboť předpokládáme-li nejpříznivější případ, k němuž zde ale nemůže dojít, že totiž vysvětlení, která nám jsou postupně předkládána, představují pojmy, které nazýváme *záměnnými* neboli *rovnomocnými*, tzn. pojmy, které zahrnují tytéž předměty, pak jsou to přece pořád ještě *různé* pojmy a má to své nevýhody, když je směšujeme a považujeme za totožné, místo abychom měli neustále v patrnosti jejich vnitřní, často velmi podstatné rozdíly. Tak třeba v matematice — abych to, co bylo právě řečeno, vysvětlil na postupu ve vědě považované pro její přesnost po tisíciletí za příkladnou a za nedostižený, ano často dokonce za nedostižitelný vzor pro jiné vědy — si nikdo nedovolí prohlašovat rovnomocné pojmy, jako například pojem čtyřúhelníku se *stejně dlouhými* stranami a pojem čtyřúhelníku

54 / s rovnoběžnými protilehlými stranami, za definice jednoho a téhož pojmu, zde za definici paralelogramu, nýbrž pouze jeden z těchto pojmů byl přijat jako jeho vysvětlení, a o druhém bylo pak dokázáno, že s ním má stejný rozsah. Snažme se o stejnou přesnost i v případě pojmu *krásna*, a jestliže se nám bude zdát, že jsme našli vysvětlení, které udává představy, z nichž se tento pojem podle svědectví našeho vědomí skutečně skládá, pak nepřidávejme, jak někteří ovšem činí, ještě druhé a třetí vysvětlení, tzn. netvrďme, že tentýž pojem vytváří i spojení některých jiných, od oněch předcházejících podstatně odlišných znaků.

3. Není to barbarství (za které se to kdysi zlíbilo označit Hegelovi), nýbrž spíše pravdě dokonale odpovídající nauka, kterou potvrzuje naše nejvnitřnější vědomí i nejzřejmější příklady, že pojmy (nebo představy vůbec) lze dělit na *jednoduché* a *složené*, a že tyto poslední vznikají z určitého spojení jiných, jednodušších pojmů. Nepotvrzuje snad již naše vlastní vědomí, že určité pojmy získáváme teprve spojením jiných? Tam možná právě vidíš nějaký hliněný pohár a jeho barva nebo možná jeho křehkost ti připomínají nedávno spatřený kaučuk a různé z něho vyrobené zboží; toto obojí tě ale, toho jsi si zřetelně vědom, přivádí na myšlenku poháru, který by byl zhotoven místo z hlíny z kaučuku, tzn. skládáš z pojmů poháru a kaučuku nový pojem *elastického poháru*. U mnoha pojmů si ovšem nejsme stejně zřetelně vědomí částí, z nichž je skládáme, zvlášť když jsme si je utvořili v raném dětství, nebo ne najednou, ale postupným obměňováním, anebo když jsme význam určitého slova získali postupně jenom na základě častého pozorování jeho používání. Avšak že i tyto pojmy mohou být jen jedním z dvojího, buď jednoduché, nebo složené z jiných pojmů, k nimž je případně přimíšeno i několik názorů, o tom přece nemůžeme vážně pochybovat. Neboť z čeho má jinak nějaká představa sestávat, nemůžeme-li ji uznat za jednoduchou, než — z jiných představ? Jen si nesmíme namlouvat, což si stále ještě mnoho logiků myslí, že každý *znak*, který lze na *předmětech* nějakého pojmu nalézt, musí být také *součástí pojmu sama*. Neboť jakkoliv je pravda, že většina součástí, z nichž se nějaký pojem skládá, představuje určité znaky nacházející se všeobecně na jeho předmětech, určitě se nemusí každý pojem, který představuje nějakou vlastnost daných předmětů, vyskytovat v pojmu těchto předmětů jako jeho součást — jak lze usoudit již z toho, že kdyby tomu tak bylo, musil by být obsah každého pojmu nekonečný, jelikož množství vlastnosti, které má každý jednotlivý předmět, ano i jen každý druh předmětů, je nekonečné. Tak je např. pojem „lidského těla“ pouze ten, že je to tělo, jaké mají lidé, tj. smyslově-rozumoví obyvatelé Země. Že má toto tělo takové a takové údy a orgány, to všechno jsou pojmy vlastností, které ovšem náleží předmětům tohoto pojmu, avšak

v jeho obsahu o nich není zmínky. Máme-li tedy vysvětlit nějaký pojem, máme ovšem určit, je-li jednoduchý nebo složený, a v posledním případě udat *veškeré* jeho *součásti*, nikoliv ale vypočítávat *veškeré vlastnosti*, jež jsou společné všem jeho předmětům; nýbrž máme uvést pouze ty z nich, které se skutečně vyskytují v pojmu, jež máme vysvětlit. Tak budeme muset postupovat také v případě pojmu *krásna*; musíme dokázat jedno z dvojího, buď že je jednoduchý, nebo že je složený z několika jiných představ; v žádném případě není naším úkolem podat vysvětlení, v němž by byly jmenovitě uvedeny *všechny* vlastnosti krásna, nýbrž postačí, když se vlastnosti, které v tomto vysvětlení nejsou uvedeny, z něho dají odvodit.

4. Z toho, co bylo řečeno, je již zřejmé, že to není žádná lehká práce, vysvětlit nějaký *pojmem o sobě*, který je nám dán takovým způsobem jako pojem krásna, a potom ještě přesvědčit ostatní o správnosti tohoto vysvětlení. Prohlásíme-li daný pojem za *jednoduchý*, můžeme své tvrzení poněkud podepřít, jen když ukážeme, že všechny pokusy o vytvoření tohoto pojmu spojením několika jiných pojmů jsou marné. A to není možné jinak, než když ukážeme, že každé takové vysvětlení, o které se pokusíme, obsahuje pojem, který má být vysvětlen, nerozložený v některém ze svých slov; anebo že v žádném případě nepředstavuje daný, nýbrž nějaký od něho podstatně odlišný pojem. Prohlásíme-li ten pojem za *složený* a udáme-li, jaké součásti a v jakém spojení obsahuje, pak musíme především dokázat, že pojem, který tímto spojením částí vzniká, není ani *užší*, ani *širší* než pojem, jež je třeba vysvětlit. A to můžeme opět dokázat, jen když ukážeme, že se pojem námi uváděný vztahuje na všechny předměty, které zahrnuje daný pojem, a na žádné jiné, protože každou vlastnost, která je vlastní předmětům daného pojmu, lze odvodit i z toho našeho, a protože se naopak také každá vlastnost, kterou lze odvodit z našeho pojmu, opravdu nachází na předmětech daného pojmu. Avšak dokonce i když jsme toto vše vykonali, není tím stále ještě dokázáno, že pojem vytvořený podle našeho návodu je skutečně *totožný* s daným pojmem, protože by to také mohl být pouhý *záměnný* pojem. K odstranění i této poslední pochybnosti nemáme už skutečně žádný jiný prostředek *pro své vlastní přesvědčení*, než sledovat to, co tomu říká naše vlastní vědomí, když se ho náležitým způsobem zeptáme, a *k přesvědčení čtenářů* nám zbývá jen výzva, aby se pokusili učinit totéž. Správný způsob však, jak se na to můžeme zeptat svého vědomí, je jen ten, že svou pozornost zaměříme tak usilovně, jak je to jen možné, na své nitro, abychom si uvědomili, co v nás samých probíhá, když si myslíme onen pojem, zda si přitom nepředstavujeme nic jiného, než co říká uvedené vysvětlení. Čím častěji budeme opakovat tento pohled do svého nitra a čím určitěji nám naše vědomí dosvědčí, že při myšlení tohoto pojmu skutečně nemý-

56 / slíme nic jiného, s tím větší pravděpodobností budeme moci předpokládat, že jsme našli správné vysvětlení. Avšak takový pohled do vlastního nitra je činnost, kterou nemá každý rád a v níž dosáhneme určité obratnosti zpravidla jen tehdy, když jsme se v ní od mládí cvičili a nikdy nepřipustili, abychom si *záměrně* zastírali něco z toho, že se dělo v našem nitru. Kdo nemá žádný výcvik v tomto druhu pozornosti na sebe sama, nebo snad ani dobrou vůli k ní, ten odpoví, ať už řekneme cokoliv, a v jistém ohledu odpoví dokonce po pravdě, že to, o čem tvrdíme, že je to v našem vysvětlení, on ve svém vlastním vědomí vůbec nenachází. Tak špatně to stojí s naším vysvětlováním pojmu v případě, že nakonec závisí jen na výroku našeho vědomí, zda pojem, který má být definován, je takový, nebo nějaký jiný. K naší útěše je ale možno poznamenat, že v drtivé většině případů, kdy zavádíme pojmy *v nějaké vědecké souvislosti*, záleží málo na tom, zda vysvětlení, které jsme pro ně uvedli, skutečně poskytuje ve všech svých částech onen pojem, který jsme až dosud spojovali se slovem zvoleným k jeho označení, je-li to jen pojem účelný a takový, že si na místě, kde jsme ho zavedli, zaslouží být zkoumán a položen za základ nauk, jež máme přednášet o jeho předmětu. To je ovšem věc, při níž pochopitelně půjde o zkoumání zcela jiného druhu a kterou jsme naštěstí s to rozhodnout na základě zcela jasných a nesporných důvodů.

§ 2

Po těchto předběžných poznámkách mohou snad začít své určení pojmu krásy tím, že o něm nejprve vyslovím několik *záporných vět*, tj. že nejprve odstraním něco z toho, co si při tomto pojmu určitě nepředstavujeme. Tvrdím tedy, že pojem krásna není totožný ani s pojmem *dobra*, ani s pojmem něčeho *příjemného*, ani s pojmem něčeho *dráždivého*, a sice v tom smyslu, že žádný z těchto pojmů nemá ani jen stejný *rozsah* s pojmem krásna, tj. není jeho *záměnným pojmem*, nemluvě o tom, že by měl tytéž součásti (tentýž obsah).

1. Neboť co se týče *dobra*, nechci prozatím ani tvrdit, ani popírat, že vše *opravdu* dobré, tedy *mravné*, je svým způsobem krásné; nadto se již zde hlásím se vši rozhodností k přesvědčení, že všemu *mravně zlému*, právě proto, že je to zlé, musí být upřena opravdová dokonalá krása. Přesto existuje mezi oběma oblastmi krásy a dobra tak velký rozdíl, že ho nelze, jak se domnívám, téměř nikdy neuznat, z čehož plyne samo sebou, že se oba pojmy musejí lišit i ve svých součástech. Nesporně totiž existuje množství předmětů, které shledáváme *krásnými*, aniž bychom si je myslili v jakékoli souvislosti se zákony mravnosti. Jestliže například obdivujeme krásu nějaké krajiny, budovy, květiny, harmonické hudby, kdo by mohl dokázat, že zde všude zjišťujeme respektování určitých zákonů mravnosti

a že jen proto prohlašujeme jmenované předměty za *krásné*? Jakkoliv je tedy pravda, že dokonalá krása přísluší jen bytostem, které jsou jako člověk nebo jiní vyšší duchové nejen schopny mravní dokonalosti, nýbrž se jí skutečně vyznačují, a jakkoliv si zaslouží chválu, nedáme-li se u takových bytostí oklamat a uspokojit jejich částečnou krásou, nedostává-li se jim mravností, právě tak se nesmíme na druhé straně bát, že bude ctnosti na újmu, jestliže připustíme, že určitý nižší stupeň krásy lze nalézt i u bytostí, které nepatří k mravním bytostem, a že tudíž oblast krásna v každém případě zahrnuje ještě velmi mnoho jiných předmětů než předměty mravně dobré.

2. Avšak neméně jasný je i rozdíl mezi pojmem *krásna* a pojmem něčeho *příjemného*. *Příjemné*, jestliže je neomezujeme jako *Kant* zbytečně a v rozporu s panujícím jazykovým územ pouze na to, „*co se líbí smyslům*“, jež vhodně nazýváme jen *smyslově příjemným*, zahrnuje každý předmět, který nás — ať už jakkoliv a z jakéhokoliiv důvodu — *těší*, tzn. působí nám *potěšením*. I o všem krásném bezpochyby předpokládáme, že nám může za určitých okolností, zejména když jsme na ně soustředili svou pozornost a náležitě je prozkoumali a pochopili, poskytovat určité *potěšení*. To, co v nás není s to vyvolat žádné zalíbení, nebudeme ochotni prohlásit za krásné. Krásný je tudíž nesporně takový předmět, který, i když není skutečně příjemný, aspoň *může příjemný být*. Naopak to ale neplatí, totiž že vše, co nám za jistých okolností může být příjemné, nebo příjemné již i je, si proto také zaslouží být nazváno *krásným*. Neboť co je příjemné výlučně jen našim *smyslům*, tzn. co nám lahodí díky změně, kterou to vyvolává v našich smyslových orgánech, pokud činnost, ke které je tím naše duše strhávána, není vyšší, než jakou obvykle přičítáme i duším zvířat, to ještě nepovažují ti, kdo znají zvláštní pojem toho slova, v žádném případě za krásno. Ti považují naopak právě proto za nesprávné, když například někdo označuje chuť jablka jako krásnou, protože tato chuť je pouze smyslově příjemná. Pojem *příjemného* tedy, nebo spíše pojem toho, *co může být příjemné*, se má k pojmu *krásna* jako vyšší pojem ke svému nižšímu pojmu.

3. Konečně prohlašuji bez ohledu na to, co proti tomu říká *Kant*, všechny nebo zcela jistě většinu krásných předmětů v určitém smyslu také ještě za *dráždivé*, tzn. tvrdím o nich, že v nás vyvolávají také určitou *žádostivost*. Neboť jakmile jsme jednou poznali nějaký předmět jako krásný, jakmile jsme se jeho pozorováním jednou nebo několikrát *potěšili*, co je přirozenější, než že v nás zůstala *žádost* po opakování tohoto *potěšení*? *Žádost*, která — jestliže k tomu, abychom si zjednali snadno dostatečně intenzivní představu toho krásného předmětu, je třeba jeho viditelné přítomnosti — vyvolává ještě tu další *žádost*, abychom ho měli ve své

58 / blízkosti. Nazýváme-li tedy vše, co v nás vyvolává nějakou žádost, *dráždivým*, sotva můžeme popřít, že krásné předměty jsou vesměs také dráždivé, jako je ostatně zcela běžný výraz *dráždivost krásy*. Že to ale nelze obrátit, tzn. že každý dráždivý předmět není vždy také krásný, to jistě není třeba dlouze dokazovat. Není snad spousta předmětů dráždivých pro naši smyslovost, kterým přesto nikdo, kdo pochopil pojem krásna, nepřirčne krásu?!

§ 3

Je-li však pravda, co jsme viděli svrchu, že vše krásné nám může být za určitých okolností *příjemné*, že se může stát zdrojem zvláštního potěšení, pak se právem ptáme, za jakých podmínek neboli jak a proč ono potěšení, které nám může krásný předmět poskytovat, vzniká a musí vzniknout, má-li si zasloužit jméno krásného předmětu? Na to mohu, jak jsem přesvědčen, odpovědět, že toto potěšení nesmí vzejít žádným jiným způsobem než na základě pouhého *pozorování* tohoto předmětu. Ať jsou jaké chtějí počítky, které by v nás mohl ten předmět vyvolat, kdybychom mu dovolili působit na nás nějakým jiným způsobem, než jaký je nutný k tomu, abychom získali jeho *představu* a mohli se jí zabývat; ať jsou jaké chtějí počítky, které by se v nás objevily, kdybychom připustili, aby došlo ještě k nějakému *jinému vzájemnému působení* mezi tím předmětem a námi, než jakého je třeba k jeho *pozorování*; i kdyby nám bylo dovoleno napřed ho libovolně *změnit*, uvést v *souvislost* s námi atd., to vše musíme — chceme-li posuzovat jeho *čistou krásu* — odložit stranou a zkoumat pouze otázku, je-li ten předmět s to potěšit nás pouze tím, že je pozorován, tzn. (opakuji to ještě jednou) pouhým osvojením si *představy*, vyvolané díky jeho působení na nás, a *zabýváním* se touto představou. Jestliže toho není schopen, můžeme ho prohlásit za všechno jiné, jen ne za *krásný*.

§ 4

Nepatří snad tento právě nalezený znak krásna k jeho *pojmu*, ano nepředstavuje dokonce již *zcela* tento pojem? Potom by bylo třeba prohlásit za krásné vše, co je uzpůsobeno tak, že *nás dokáže potěšit již jeho pouhé pozorování*. Je to ale pravda? Jsem přesvědčen, že ne; domnívám se, že znám velké množství věcí, jejichž pozorování nám působí potěšení, ačkoliv jim nepřiznáváme ani nejnížší stupeň krásy. Vše, co je *smyslově příjemné*; vše, co slibuje — navíc právě nám — nějakou důležitou *výhodu*, — nepozorujeme to právě proto s větším či menším potěšením? A napadne nás snad vydat to již proto vždy také za krásné? Když našel Campův Robinson na svém ostrově špičatý kámen opatřený na svém širším konci otvorem, pozoroval ho jistě s nesmírnou radostí; mohl ho nazvat *drahocenným, nádherným*, ano *nesrovnatelným* nálezem; za krásný ve významu, který tomuto slovu přikládáme v estetice, by ho však neprohlásil. Vidíme tedy, že pojem,

který nám poskytuje tento jeden znak krásna, je ještě příliš široký, a musíme proto pomýšlet na jeho zúžení přidáním několika dalších znaků. Ty můžeme ještě tak nejspíš hledat buď v bližším určení *povahy* oněch pozorování, ke kterým nás krásný předmět přivádí, anebo tak, že se pokusíme o přesnější udání *druhu potěšení*, které při těchto pozorováních pocítujeme, třeba uvedením zvláštního *důvodu*, z něhož ono potěšení vyplývá; nebo je k tomu možná třeba obojího zároveň.

§ 5

Zaměříme tedy svou pozornost nejprve na zvláštní *povahu* oněch pozorování, díky kterým se nám dostává požitku krásy určitého předmětu; ptejme se zejména po jejich *obsahu*. Na co vlastně musejí být zaměřeny naše myšlenky u každého předmětu, jehož krásu máme vnímat? Právě to, že se můžeme ptát po této okolnosti, že nám všem není známa sama sebou, nám dává poznat hned jednu *zvláštnost* oněch pozorování. Dokazuje nám to totiž, že *řada myšlenek*, která se táhne při pozorování krásna naší duši, může námi být tvořena s takovou lehkostí a musí probíhat tak rychle, že *v obvyklých případech vůbec nedospěje k zřetelnému vědomí*. Neboť kdyby tomu bylo naopak, kdybychom ony představy, soudy a úsudky, které v nás vznikají při pozorování nějakého krásného předmětu, sami opět učinili předmětem svého názoru a *řekli si, že je máme*, ano, i kdyby se toto poslední dělo jen u části našich myšlenek, třeba u té, která obsahuje *to společné*, co v naší duši probíhá při pozorování všech krásných předmětů, — nebyli bychom snad všichni s to bez dlouhého rozmýšlení uvést, na co vlastně myslíme, kdykoliv shledáváme nějaký předmět *krásným*? I toto tedy patří k znakům krásna: krásný předmět nás dokáže potěšit na základě pozorování, *které provádíme s takovou lehkostí a rychlostí, že si přitom nemusíme být zřetelně vědomi ani myšlenek, které v nás přitom probíhají*. Použitím právě zvoleného výrazu již naznačuji, že si nemyslím, že předmět nám přestane poskytovat potěšení své krásy, jakmile pozvedneme řadu představ, které táhnou při jeho pozorování naší duši, k zřetelnému vědomí. Tak tomu samozřejmě není, i když se tak mnozí vyjádřili a někteří si tu věc tak i skutečně představovali. Co si troufám tvrdit, je pouze, že ke kráse je třeba, aby se v nás řada myšlenek, k nimž dal předmět v naší duši podnět, rozvíjela s takovou lehkostí, *abychom byli s to* rozvinout ji a dovést až do konce, aniž bychom si *uvědomili* každou tuto jednotlivou myšlenku, tzn. (abych to zopakoval ještě jednou) aniž bychom vyslovili soud, že ji máme, anebo aniž bychom si ji představili pomocí nějakého zvláštního názoru vztahujícího se jen na ni. Myslím, že to k tomu nutně patří, má-li nám poskytovat pozorování nějakého předmětu ono zvláštní potěšení, které nazýváme *zalíbením v krásnu*. Neboť je-li předmět uzpůsoben tak, že myšlenková řada, k níž

60 / nás podněcuje, postupuje kupředu jen velmi pomalu a těžkopádně, jestliže ji můžeme uskutečnit jen tak, že většinu soudů a úsudků, které přitom tvoříme, dovedeme až k zcela zřetelnému vědomí, pak nás buď ani nenapadne mluvit o tom, že máme nějaké potěšení, nebo své potěšení určitě neoznačíme jako *zalíbení v kráse*. Kdo toto připustí, uznává tím zároveň, že znak krásy, o kterém je právě řeč, chápe jako *všeobecně platný*. Zda je to však takový znak, který musíme zahrnout do svého pojmu krásna jako jeho *součást*, to bude záviset až na tom, zda vytvoří s ostatními předtím přijatými součástmi pojem, který nebude *přeplněný*, a zda se v případě, že se nám tento pojem bude stále ještě jevit příliš *široký*, nedá vytvořit pomocí znaků, které musíme ještě dále vyhledat, takový pojem, v němž by onen znak představoval pouze zbytečný a přeplňující jej doplněk. Pojem pak, který jsme získali zmíněným spojením, je zřejmě jen tento: *krásným* nazýváme nějaký předmět, *když nás dokáže potěšit jeho pouhé pozorování*, a to pozorování, které provádíme s *takovou lehkostí*, že si ani *nemusíme zřetelně uvědomovat jednotlivé myšlenky*, které se při něm vyskytují. Stěží bude někdo chtít tvrdit, že tento (nehledě na slova, v nichž se ovšem téměř nikdy nelze zcela vyhnout přeplněnosti, nechceme-li se prohrěšit proti všem pravidlům gramatiky a jazykového úzu) obsahuje nějaké postradatelné části; brzy se ovšem ukáže, že je stále ještě příliš široký. Neboť určitě nemusí být krásný každý předmět, jehož pouhé pozorování nám poskytuje potěšení, i kdyby to bylo pozorování, které můžeme provádět s největší lehkostí a rychlostí. Náš Robinson nepotřeboval žádného dlouhého přemýšlení k tomu, aby si uvědomil, jaké nesmírně důležité služby mu může poskytnout onen kámen; a pozoroval ho jistě s nadšením, ačkoliv — jak už jsme poznamenali — proto nemusel být právě krásný.

§ 6

Musíme tedy hledat stále nové znaky krásna. Vrhne-li za tímto účelem ještě jednou pohled zpátky na způsob, jak jsme dospěli k právě nalezenému znaku, ukáže se, že jsme ho vůbec nenašli tak, že bychom se pokoušeli zodpovědět otázku, kterou jsme si položili na začátku předcházejícího paragrafu, nýbrž pouze tak, že jsme zkoumali, čím je to, že se tak vůbec můžeme ptát. Kladli jsme si totiž otázku, *jaký obsah* mají ona pozorování, do nichž se noříme při požitku krásna. A z toho, že se na to můžeme vůbec ptát, jsme odvodili závěr, že myšlenková řada, která při této příležitosti proletí naší duší, musí být takového rázu, že v nás nedospívá k zřetelnému vědomí. To je ovšem vlastnost, která se ani v nejmenším nedotýká *obsahu*, nýbrž spíše *formy* našeho pozorování. Přesto je nám vítána, protože jsme na ní aspoň poznali jeden nový důležitý znak krásna. Protože jsme nakonec shledali, že těch znaků stále nemáme ještě dost, je třeba, abychom se

se vši možnou pili pokusili, zda by se nám přece jen nepodařilo zodpovědět výše položenou otázku; neboť každá správná odpověď, kterou na ni dáme, nám umožní poznat nějaký nový znak krásna. Co je to tedy, na co jsou zaměřeny naše myšlenky při pozorování krásného předmětu, je-li to právě jen tato krása, kterou pozorujeme? To první, co si na to troufám odpovědět, je následující, ovšem pouze negativní určení: *Naše mysl není zaměřena pouze na vztah, v němž se předmět nachází výlučně jen k mé individualitě, když vychutnává jeho krásu.* To z toho tedy plyne zcela zřejmě, protože kdykoliv prohlásíme nějaký předmět za *krásný*, nikdy mu nepřikládáme tuto vlastnost jako takovou, již by měl jen *ve vztahu k nám*, nýbrž vždycky se považujeme za oprávněně očekávat, že ještě i jiní lidé, nacházející se k němu ve zcela jiných vztazích, mu mohou a musí přiznávat tuto vlastnost právě tak jako my. Všichni estetikové, jak si povšiml již Kant, předpokládají (a celá jejich věda spočívá podstatně na tomto předpokladu), že *si náš soud o kráse může činit určitý nárok na všeobecnou platnost. Jenom určitý nárok*, tvrdím; a každému je zřejmé, že nám neobyčejně ulehčí nalezení pravého pojmu krásy, když se pokusíme s největší možnou přesností určit, jakého druhu je ta zde předpokládaná *všeobecná platnost. Že by musel být každý předmět, který my lidé shledáváme krásným, pocítován i všemi ostatními citícími bytostmi bez výjimky jako krásný*, netvrdil jistě žádný estetik. Takovým bytostem, které se nacházejí na nižším stupni než člověk, zejména zvířatům, byla téměř s všeobecným souhlasem odjakživa upírána jakákoliv vnímavost pro cit krásna. Ale v pochybnost nebyly brány ani četné a velké rozdíly *mezi člověkem a člověkem*, pokud jde o jemnost a správnost jejich vkusu, spíše se vždy předpokládalo, že obratnost v posuzování krásných předmětů a schopnost nacházet zvláštní požitek v jejich pozorování lze získat jen pozvolna a že k tomu je třeba rozvoje všech našich sil, zejména poznávacích, a zvláštního *výcviku*. Konečně bytostem, které si představujeme jako *vyšší duchy*, se sice nikdo neodvážil upírat *poznání krásna*, tzn. schopnost posuzovat je a odlišovat od ošklivého, vyskytly se však pochybnosti o tom, že by jim pozorování krásna poskytovalo také nějakou *radost*. Ano, mnozí o tom nejen pochybovali, nýbrž to se vši rozhodností popírali.² Zda však smíme některá z těchto právě naznačených určení, nebo dokonce všechna, použít k vytvoření našeho pojmu krásna tak, že je v něj pojmem jako jeho *součástí*, to se ukáže až později. Že nám ale tyto postřehy, když se na ně podíváme blíže, mohou poskytnout velmi užitečné poučení o podstatě krásy, to lze předvídat již nyní. Neboť když uvážíme, že krásno je *z jedné strany* něco takového, co je člověk s to posuzovat a požívat teprve tehdy, když se jeho poznávací síly již poněkud rozvinuly a zvlášť vycvičily, a když dále uvážíme, že krásno je *z druhé strany* také něco tako-

62 / vého, že by mnohem *vyšší* stupeň těchto sil sice neoslabil naši schopnost posuzovat krásno, ale naše potěšení z něho, ano, že by je mohl zcela zničit, — když tedy toto obojí zvážíme a zamyslíme se nad příčinou, která to způsobuje, — nemůžeme se mýlit: to první nám musí poskytnout vysoce žádoucí odpověď na otázku, jaký je *obsah* našich pozorování při požitku krásna, to druhé především na otázku, z jakého zdroje tryská naše potěšení z krásna. Vyzkoušejme obě tyto cesty.

§ 7

Ptejme se ještě jednou: Co je to vlastně, k čemu zaměřujeme své myšlenky při pozorování krásného předmětu? Ptejme se na to nyní ale ve světle, které vrhá na tuto otázku okolnost, že schopnosti pozorovat, jakož i požívat krásno dosahujeme, teprve když se naše duchovní síly poněkud rozvinuly a zvláště k tomu vycvičily. Předně, co všeobecně děláme při pozorování nějakého předmětu, pakliže zrovna nehledáme — poháněni nějakou naléhavou potřebou — prostředek k jejímu úkojení? Co tedy děláme při každém pozorování, při němž nám nejde o nic jiného než o *pouhé pozorování*? V takovém případě lze bezpochyby říci, že si klademe za úkol zjistit u daného předmětu, *co je to vlastně za věc*. Avšak tázat se u daného předmětu, co je to za věc, neznamena přece nic jiného než pátrat po nějakém *pojmu*, z něhož — nebo, což je totéž — po nějaké *představě* nebo pravidle, z nichž lze odvodit uspořádání a vlastnosti té věci. Nemělo by být totéž naší úlohou při pozorování *krásného* předmětu? Neměli bychom se i zde — ať už jsme si toho zcela zřetelně vědomi, nebo ne — zabývat vytvořením představy, která nám udá veškeré vlastnosti a uspořádání tohoto objektu jednak bezprostředně skrze své součásti, jednak je určí takovým způsobem, že si je z ní dokážeme odvodit? Něco takového se při pozorování krásného předmětu nesporně děje. Neměli bychom však uvést ještě blíže, jakého rázu musí být představa, již máme utvořit: zda nám postačí pouze *jednoduchá* představa, jen když představuje *výlučně* daný předmět, tzn. *pouhý názor*? Nebo je-li nutná *složená* představa, ať už je to *smíšený*, nebo zcela *čistý* pojem? To se ukáže, jakmile přihlídneme k okolnosti, kterou jsme si předsevzali mít zde na zřeteli. Přitom okamžitě zjistíme, že v žádném případě nemůže stačit vytvoření *pouhého názoru* představujícího krásný předmět, neboť *pouhé názory* si dokáží opatřit i děti, ano dokonce i zvířata. I jim by musel být přiznán smysl pro krásno, kdyby pozorování, při kterém si uvědomujeme krásný předmět a při kterém jej odlišujeme od ošklivého, nebylo ničím jiným než pouhou jednoduchou představou tohoto předmětu, *pouhým jeho názorem*. Ne, jestliže je krásu schopen poznat jen člověk, jehož poznávací síly se již poněkud rozvinuly a byly pro to zvláště vycvičeny, musejí se na pozorování krásného předmětu spolupodílet vedle našeho *nazírání* též na-

še *paměť*, naše *představivost*, naše *rozvažování*, naše *soudnost*, a dokonce i náš *rozum*.³ Abychom poznali nějaký krásný předmět jako takový, musíme tedy ovšem začít tím, že si opatříme určité *názory*, jež se na něj vztahují; avšak u toho nesmíme zůstat stát, musíme tyto názory za pomoci *rozvažování* ihned podříditi *pojům*, tzn. přejít k představě, že je zde předmět, který má ty a ty vlastnosti. A opět se nesmíme spokojit pouze s vnímanými vlastnostmi, nýbrž musíme se pokusit vymyslet za pomoci své představivosti určité další vlastnosti takového druhu, aby z jejich spojení s předchozími vznikl pojem (lhostejno zda čistý nebo smíšený), z něhož samy sebou vyplynou i ty vlastnosti předmětu, které nám ještě poskytne další pozorování a které jsme jakoby předvíдали. Musíme toho dosáhnouti nikoliv snad náhodou, nýbrž tak, že si dokážeme pomoci *soudností* a *rozumu* vhodně vybrat z množství vlastností a zvláštností, které nám poskytuje představivost. A to vše se musí konečně zdát tak snadné a musí to proběhnout tak rychle, že není ani třeba, abychom si to přivedli k jasnému vědomí a abychom si řekli, že to děláme. Z § 5 je zřejmé, proč připojujeme toto poslední určení. Teprve výčet všech těchto požadavků umožňuje pochopit, že schopnost poznávat krásno a s potěšením je vnímat získává člověk jen *pozvolna* a že k tomu je třeba určitého *rozvoje* všech jeho sil, zejména poznávacích, a konečně i určitého zvláštního *cviku* v této činnosti. Neboť jen taková představivost, která nám nabízí ze svých bohatých zásob opravdu *početné a rozmanité zvláštnosti uspořádání a vlastnosti*, jež se mohou vyskytovat na předměte, jako je ten, který právě pozorujeme, může nám mezi nimi předložit i to, co se zde skutečně vyskytuje. Pouze do jisté míry již rozvinutá *soudnost* a *rozum* poznají, které z těchto rozmanitých vlastností by tu bylo ještě tak nejspíše možno očekávat. Jen duševní síly, které se již častěji uplatnily při podobných pozorováních, které se v tom již poněkud vycvičily, mohou působit s takovou lehkostí a tak rychle, že nám jednotlivé představy, soudy a úsudky, které přitom vykonáváme, vůbec nedojdou do zřetelného vědomí.

§ 8

Tím jsme tedy bližší určili, jaký *obsah* musejí mít pozorování, která provádíme při požitku krásna — aniž jsme si jich sami zřetelně vědomi. Poznali jsme další obecně platný znak krásna; zkoumejme nyní, zda již tento znak ve spojení s předcházejícími nestačí k určení pojmu krásna, abychom — teprve ukáže-li se pro to průkazná potřeba — přikročili k řešení našeho druhého úkolu (§ 6). To se stane, když ukážu, že i v případě, když shrneme všechny až dosud nalezené znaky, získáme pojem, který je stále ještě širší než ten, který je třeba vysvětlit. K tomu opět postačí jmenovat pouze jeden jediný předmět, který má všechny zmíněné znaky, a přesto rozhodně není krásný. Jsem přesvědčen, že čtenáři připustí, že příklad takového předmě-

64 / tu nám poskytuje každé věrné zobrazení nějaké historicky pozoruhodné osoby, v jejímž vzhledu není nic krásného. Neboť nebylo-li naprosto nic krásného na originálu, nebudeme jistě moci zjistit nic krásného ani na jeho vyobrazení, pokud je jen věrné, a přece by mohlo odpovídat všem znakům popsáním v dosavadním výkladu. Neboť že nám může pozorování takového obrazu poskytovat zvláštní potěšení, jako například z toho důvodu, že takové věrné zpodobení rysů obličeje velmi významné osobnosti jednak přispívá k rozšíření a potvrzení našich fyziognomických znalostí, jednak nám dovoluje činit různé závěry týkající se jejího charakteru, o tom nemůže být pochyb. Stejně nesporné je však také, že k tomu, abychom pocítovali toto potěšení, si nepotřebujeme jasně uvědomovat většinu jednotlivých myšlenek, které se mihnou při pozorování tohoto obrazu naší duší. Vždyť přece nejsme vždy s to, dokonce i když se o to pokoušíme, uvést s jistotou, na základě jakých rysů poznáváme ten či onen charakter. Dále je jisté, přinejmenším v případě, který jsem výše naznačil, že naše potěšení z daného předmětu nevyplývá z poměru, v němž se tento předmět nachází výlučně jen k naší individualitě. Neboť ze zdařilého vyobrazení se neradujeme kvůli prospěchu, který z toho máme jen my sami, nýbrž radujeme se proto, že uspokojuje zájem, který mohou a mají sdílet tisíce lidí. Můžeme zde tedy požadovat na každém vzdělaném člověku, jak se to také vyžaduje v případě krásného předmětu, aby se společně s námi radoval z existence, ano z pozorování tohoto zobrazení. Že konečně portrét není jednoduchý předmět, že je tu naopak značné množství částí a složek, z nichž žádná není určena druhou, že z téhož důvodu není lehkou věcí vytvoření pojmu, který by zahrnoval všechny tyto vlastnosti, když nadto požadujeme, aby pozorující člověk postihl *osobitost a význam* každého rysu obličeje, že je k tomu nutný určitý stupeň vývoje našich, zejména poznávacích sil, bohatá zkušenost a hodně cviku, to mi jistě čtenáři sami přiznají. Tím je ale také dokázáno, že stále ještě neznáme tolik znaků krásna, kolik je jich třeba k utvoření pojmu, který by měl i jen týž rozsah jako pojem krásna. Musíme tedy nutně hledat dál, a sotva by bylo možno postupovat za tímto účelem jinak, než jak jsme si předsevzali.

§ 9

Protože máme nyní zkoumat, *jaký zdroj má potěšení z krásného předmětu*, bude asi účelné, vyjdeme-li od všeobecnější otázky, *co je vůbec zdrojem radosti a potěšení pro nás a pro všechny konečné bytosti*. Zabývejme se zde pouze bytostmi, které jsou *konečné*, tzn. omezené ve svých silách; neboť u *nekonečné a surchovaně dokonalé bytosti*, kterou si ovšem také představujeme jako *cítící a v držení nejvyšší blaženosti*, se to ovšem musí mít v tomto ohledu zcela jinak než u konečných bytostí, jejího stvoření. *Boží*

blaženost si jistě plným právem myslíme jako stále touž a založenou jen v něm samém, ve vědomí jeho svrchované dokonalosti, takže my, bytosti nacházející se *mimo něj*, nemůžeme přispět ani k jejímu zvětšení, ani k jejímu zmenšení. Tak tomu ale není u nás lidí, jejichž omezené síly mohou hned vzrůst, hned se opět zmenšit. A zde, tvrdím, pocítujeme každé *roz-množení* svých sil jako *radost*, každé jejich *zmenšení* jako bolest. Jelikož ale i pouhé *uvědomění si* nějaké naší síly či schopnosti působit znamená již samo o sobě určité zvětšení našich mohutností, zejména proto, že teprve toto uvědomění nás činí způsobilými využívat svých sil opravdu prospěšným způsobem, je jen pochopitelné, že je nám příjemné a že nás těší i vše to, co nás seznamuje s našimi silami, jak k tomu například dochází, když pozorujeme nějaký *účinek* vyvolaný naším působením. Čím ušlechtilejší a důležitější ale nějaká síla je, tím větší radost pocítujeme při jejím růstu, dokonce i když si ho nejsme vědomi, — tím více pak, když jsme si ho vědomi. Každé uplatnění našich sil, které není příliš snadné, avšak také ne tak obtížné či dlouhotrvající, aby je bylo lze dovést do konce jen za cenu oslabení či poškození té či oné síly, nám opět poskytuje potěšení. Tak nás zejména těší každé nepřilíš namáhavé přemýšlení, tím spíš jsou-li přitom uvedeny v činnost všechny naše poznávací síly a potvrdí-li nám nakonec také výsledek, že jsme nesoudili nesprávně. Naše potěšení je o to větší, nemusíme-li si při tomto přemýšlení zřetelně uvědomovat každou jednotlivou myšlenku; když přitom postupujeme s takovou lehkostí a tak rychle, že dodatečně ani nejsme s to uvést, jak jsme to udělali, a přesto zjišťujeme, že jsme dospěli k správnému výsledku. Je-li konečně nějaká očekávaná událost takového rázu, že si můžeme od jejího příchodu slibovat potěšení a radost, není nic pochopitelnějšího, než že nás těší i vše to, co se nám nabízel jako *prostředek* k vyvolání oné události, ano i vše to, co je pouhým *znaměním* jejího blížícího se příchodu. Staly-li se konečně příkazy povinnosti trvalým vodítkem naší vůle, žijeme-li nadto v přesvědčení, že jakýmkoliv odchýlením se od své povinnosti nemůžeme nikdy skutečně přispět ke své blaženosti, nýbrž ji jenom poškozujeme, ano povznegli-li jsme se k uvědomění všeobecné pravdy, že na světě bude pro každého tím více blaženosti, čím přísněji v něm budou dodržovány zákony mravnosti, — pak jsme s to těšit se z každého mravního dobra, které se nám nebo jiným lidem podaří vykonat, ano, z každého předmětu, který prozrazuje určitou způsobilost k podpoře mravních účelů.

§ 10

Avšak již dosti těchto všeobecných poznámek; přikročíme teď k jejich aplikaci na úkol, který před námi leží. Máme tedy odhalit *zdroj*, z něhož prýští zalíbení v krásnu, a jako vodítko nám při tom má posloužit okolnost, že je

v němž se krásný předmět nachází právě k *našim* poznávacím silám. Vzniká tedy pouze z toho, že všechny tyto síly podněcuje a uvádí v činnost, která pro ně není ani příliš snadná, ani příliš namáhavá, nýbrž právě svou přiměřeností podporuje jejich *růst*. Tento růst našich sil je to tedy, co dokonce i v případě, že si ho nejsme zřetelně vědomi, cítíme, a to s *radostí*; a v tomto pocitu spočívá zalíbení, které nacházíme v pozorování krásného předmětu. Ve chvíli, kdy nejsme právě trápeni žádnou naléhavou potřebou, se setkává naše duchovní nebo tělesné oko s předmětem, který díky prvním představám, jež v nás vyvolá, k sobě přitáhne naši pozornost a vyveze nás k svému bližšímu pozorování. Setkáváme se s velkým množstvím složek a vlastností, které nejsme ihned s to odvodit jednu z druhé. Okamžitě se rozhodneme (aniž bychom si to musili výslovně říci, tzn. aniž bychom si toto rozhodnutí samo přivedli k zřetelnému vědomí) utvořit pojem, který vyjádří tento předmět vyčerpávajícím způsobem. Naše představivost se ihned ocitá v nejjivější činnosti a vymalovává nám velké množství vlastností, které jsme již našli na předmětech téhož druhu, jako je tento, na tomto předmětu ale ještě ne; tím, že se pak pokoušíme pomocí soudnosti a rozumu o účelný výběr z nich a že přidáváme vybrané znaky k znakům, které jsme našli jako dané, vytváříme pojem, jež srovnáváme a ověřujeme za pomoci pokračujícího pozorování s daným předmětem. Jestliže se opravdu ukáže, že daný předmět je takový, jak udává náš pojem, tzn. odhalí-li nám další pozorování uspořádání a vlastností, které jsme již předem předpokládali, nebo které se dají z těchto námi předpokládaných vlastností aspoň odvodit, získáme důkaz, že jsme soudili správně, a všechny naše pozorovací síly dělají krok vpřed, protože jejich způsob postupu byl potvrzen jako správný. Není proto divu, že jsme na konci svého zkoumání pocítili zvláštní potěšení. Kdyby se ale zalíbení v krásnu nemělo vyznačovat žádnou blíže definovatelnou zvláštností, než že je to činnost, která *cvičí a posiluje* naše poznávací síly, pak by muselo být naprosto téhož druhu, jako je potěšení, které pocítujeme při každém podobně hlubokém zkoumání, které nachází potvrzení své správnosti v konečném výsledku, například při promýšlení nějakého *matematického důkazu*. To však rozlišujeme velmi dobře; zatímco téměř všichni lidé projevují určitou vnímavost pro potěšení z krásna, je jen málo lidí, jejichž duševní síly jsou natolik rozvinuty, že mohou nacházet uspokojení v matematických úsudcích a *pravé spekulaci*.⁴ Čím to? Když se zabýváme nějakým matematickým, nebo dokonce spekulativním zkoumáním, děláme něco jiného, než když se oddáváme pozorování krásného předmětu. V prvním případě se snažíme své myšlenky vyložit *co možná nejzřetelněji* a postupujeme s jasným vědomím od jednoho pojmu, věty a úsudku k druhému. V druhém případě nás nezajímá nic méně

68 / než zřetelné vědomí toho, co si právě myslíme, spíše spěcháme jak nejrychleji umíme od jedné myšlenky k druhé, až dospějeme k pojmu, který nám onen předmět znázorňuje takovým způsobem, že v něm nacházíme naznačeny již všechny části a vlastnosti, které nám ukázalo jednak již dřívější pozorování, jednak ukazuje pozorování ještě probíhající. Jako se tedy tam cvičí a zvětšuje naše obratnost v *jasném a zřetelném* myšlení, tak se zde naopak cvičí a zvětšuje naše obratnost v myšlení pomocí *temných* představ. Je proto pochopitelné, že i naše potěšení je v prvním případě zcela jiného druhu než v druhém případě. Poněvadž ale zběhlost ve správném myšlení na základě pouhých temných představ nemá, ačkoliv je snažší, menší cenu, ano vyznačuje se mnohem větší použitelností v praktickém životě, nemůžeme se divit, že se tak srdečně radujeme ze *zvětšení* této zběhlosti, které s sebou nese každé její použití, jakož i z každé příležitosti, při které se nám názorně ukazuje. To tedy je bližší popis zalíbení, které pocítujeme při pozorování krásného předmětu, když vnímáme právě jen jeho krásu. Je to v podstatě zalíbení v našem *vlastním pozorování samém*, které však přenášíme na jeho předmět, jelikož bez jeho zprostředkování by vůbec nedošlo k takovému procvičení našich sil, a to tím nutněji, že tento právě učiněný pokrok ve své zběhlosti pouze *cítíme*, ale nedokážeme si ho přivést k zřetelnému vědomí, nedokážeme si ho *představit*, a tudíž o něm ani nemůžeme *soudit*. — Je-li toto vysvětlení způsobu, jakým vzniká naše zalíbení v krásnu, správné, pak máme pozoruhodný příklad toho, že člověk dokáže i z temných premis vyvodit správné závěry, v tom, že jsme usoudili zcela správně, že zalíbení v krásnu je, i když neumíme hned zřetelně udat způsob jeho vzniku, v každém případě potěšením, které nelze připisovat ani tvorům nižším, než jsme my, ani vyšším duchům. Ti první — tak se nám nyní vyjevuje zcela zřetelně důvod, na němž onen soud spočíval — totiž zvířata, nejsou ještě vůbec s to konat pozorování, o která zde jde; těm druhým opět nemohou taková pozorování poskytnout žádný cvik přiměřený jejich silám, tedy také žádné jejich posílení, tudíž ani ono zvláštní potěšení, s nímž je provádí člověk.

§ 11

Zodpovězením druhé otázky položené v § 6 jsme tedy opět poznali nový, a jak se ukazuje, velmi složitý znak krásna. *Krásný předmět musí být totiž předmět, jehož pozorování může poskytovat všem lidem s náležitě rozvinutými poznávacími silami zalíbení, a to z toho důvodu, že pro ně není ani příliš snadné, ani na nich nevyžaduje námahu zřetelného myšlení, mají-li po postižení několika jeho vlastností vytvořit takový jeho pojem, který jim umožní uhádnout jeho zbývající vlastnosti, postižitelné až na základě dalšího pozorování, čímž jim ale poskytuje aspoň temný názor o zběhlosti je-*

jejich poznávacích sil. — Protože pro správné určení našeho pojmu záleží vše na tom, abychom se nemýlili v stanovení tohoto znaku, tzn. že zalíbení v krásnu skutečně vzniká tak, jak je zde uvedeno, nebude zbytečné, připojíme-li k tomu, co bylo řečeno, ještě několik dalších důkazů. Nejbezprostředněji by se čtenáři přesvědčili o správnosti tohoto vysvětlení, kdyby se jim podařilo přivést se bedlivějším sledováním toho, co se děje při pozorování krásného předmětu v jejich nitru, k *zřetelnému vědomí*, že je přitom skutečně zaměstnávají uvedené myšlenky. Protože je pro nás nepochybně snazší uvědomit si zřetelně, co při určité příležitosti probíhá v naší duši, když to řekne někdo jiný, budiž mi dovoleno, abych na několika příkladech krásných předmětů ukázal, co se podle mého názoru děje v duši člověka, který tyto předměty pozoruje a vnímá jejich krásu. Když nám někdo předloží dostatečně přesně nakreslenou *logistickou spirálu*, asi takovou, která svůj paprsek přetíná pod úhlem 45° , s otázkou, shledáváme-li tuto kresbu krásnou, pak jistě po několika okamžicích jejího pozorování přiznáme, že se nám tato čára líbí. Co to ale bylo, čím jsme se v těchto okamžicích zabývali a co nám poskytlo toto potěšení? Pravím, že jsme si i u této kresby kladli otázku, která nás napadá u každého předmětu, jež klidně pozorujeme: *co je to za předmět? pod jaký pojem spadá?*, a že jsme ji dokázali zodpovědět. Hned na první pohled jsme si povšimli, že před sebou máme čáru, která se jedním svým koncem určitému bodu (totiž středu spirály) neustále přibližuje, druhým se od něho naopak stále více vzdaluje. Poznali jsme temně, že máme-li získat pojem, který nám tuto čáru vyčerpávajícím způsobem vyjádří, musíme především poznat zákon, kterým se řídí toto přibližování na jednu a vzdalování na druhou stranu. Je snadno pochopitelné, že jsme brzy připadli na myšlenku, zda tímto zákonem není zákon *rovnoměrnosti*, tzn. zda uvnitř stejných úhlů neroste odstup od středu o stejně velikou, nebo není-li tomu tak, o takovou vzdálenost, která zachovává k celému odstupu stále stejný poměr. Když jsme pak ve svém pozorování pokračovali, viděli jsme, že se tato naše domněnka skutečně potvrzuje: odstup od ohniska se s každou otočkou zdvojnásoboval, totiž pokud to bylo možné zjistit pouhým pohledem, bez skutečného měření, ano, aniž bychom si onen zákon sám zřetelně uvědomovali, aniž bychom cítili potřebu vyjádřit ho vyslovenými, nebo i jen myšlenými slovy. A to nás potěšilo, a proto jsme tu čáru nazvali krásnou. — A nyní nechť je nám poprvé v životě předložena nějaká báseň, třeba *bajka o vlku a ovečce*. Sotva jsme přečetli několik řádků, napadají nás určité domněnky, koho má představovat vlk a koho ovečka a jak to vše skončí. Když čteme pozvolna dál, naše domněnky se z větší části potvrzují, a totéž se děje i s těmi novými, které si vytváříme při pokračující četbě, když se dozvídáme nová vlkova obvinění. Nakonec, když vše

70 / ještě jednou přehlédneme, vidíme, že každé slovo je ve shodě s účelem, který měl básník při své práci na mysli, a odpovídá *naučení*, které jsme zprvu sami tušili a které básník nakonec výslovně uvedl. Že jsme s to to první vytušit, to druhé pak ještě dodatečně nahlédnout, a to tak snadno a rychle, že si nemusíme jednotlivé myšlenky, na kterých jsou ony úsudky založeny, vůbec zřetelně uvědomovat, nás těší jako důkaz naší myšlenkové obratnosti, a v tom tkví důvod, proč shledáváme tu báseň krásnou. — Konečně nechť je nám předložena nějaká *hádanka*; když jsme nějaký čas přemýšleli, co by mohla znamenat, má nás napadnout její předmět, a má to být takový předmět, jehož uhádnutí nemá být tak snadné, aby ho každý poznal hned na první pohled, ani tak obtížné, abychom ho našli pouze díky náhodě. Spíše by se nám to mělo podařit tak, že bychom pozorováním udaných znaků stále zužovali okruh předmětů, které zde mohly být míněny. To vše jsme ale měli vykonat v několika okamžicích, aniž bychom se utápěli v únavném přemýšlení, a aniž bychom si zřetelně představovali úsudky, které jsme přitom dělali. A když jsme konečně našli ten pravý předmět, má nám být jasné, proč básník vyjádřil každý znak pojatý do jeho hádanky právě tak a ne jinak. Potom určitě najdeme v této hádance zvláštní zalíbení, neboť nám názorně ukázala naši vlastní obratnost v luštění hádanek a cvikem, ke kterému přiměla naši soudnost, tuto soudnost zároveň zvýšila; nazveme ji proto *krásnou* hádankou.

§ 12

Domnívám se ale, že mohu podpořit správnost svého vysvětlení o způsobu vzniku našeho zalíbení v krásnu podaného v § 10 ještě několika dalšími důkazy, při kterých ovšem neusuzuji tak přímočaře, opírám se však o takové důvody, jako je odvolání se na sebecit každého člověka, jak jsem to již učinil v předcházejícím paragrafu. Naše zalíbení v krásnu — tak zní můj *první* důkaz — nemůže spočívat v žádném jiném všeobecně platném důvodu, než jaký jsem uvedl, protože existují případy, a to nespočetné, *v nichž není možno vymyslet žádné jiné vysvětlení vzniku onoho zalíbení*. Abychom se o tom přesvědčili, stačí, když se znovu podíváme na příklady uvedené v předcházejícím paragrafu. Ať nám někdo vysvětlí, odkud pochází ono nesporné potěšení, které nám poskytuje pozorování krásné spirály nebo mnohé jiné čáry, nemělo-li by platit zdůvodnění, které jsem uvedl. Je zřejmé, že nelze mluvit o nějakém užitku této čáry, ani o její podobnosti něčemu cennému, zkrátka o ničem jiném, co by nám poskytovalo nějaké rozumné vysvětlení. A budeme šťastnější při pokusu o vysvětlení zalíbení, které nacházíme v bajce o vlku a ovci? Nedojde k zničení její krásy, jakmile do ní zahrneme nějakou součást, u které nedokážeme vysvětlit účel, pro který by ji do ní básník pojal? V případě krásné hádanky konečně se nám téměř mi-

movolně vnucuje myšlenka, že zde nemůže být důvodem našeho zalíbení nic jiného než uvědomění si naší vlastní obratnosti v přemýšlení a hádání. / 71

§ 13

Druhý důkaz, který mohu uvést na potvrzení správnosti svého vysvětlení, je, že *stupeň potěšení*, které mi poskytuje pozorování krásného předmětu, *roste* — za jinak stejných okolností — *stejnou měrou jako obratnost, kterou projevují při jeho vnímání, nebo jako cvik a podněty, které poskytuje mým poznávacím silám*. Tak se nám například líbí již jednoduchý akord, tj. akord složený pouze ze dvou tónů, zní-li delší dobu ve své plné čistotě, jako třeba základní tón a jeho oktáva; neboť k tomu, abychom i jen takový akord náležitě vnímali a byli s to ho jako takový posoudit (tj. že je to základní tón a jeho oktáva), je třeba určitého cviku. Je-li ale těch harmonujících tónů více, jako například při *trojzvuku*, pak je zalíbení, které v něm nacházíme, nesporně větší a roste, jsme-li schopni bezpečně udat, jaké jsou to zde navzájem ladící tóny, Proč? Zřejmě jen proto, že to druhé vyžaduje více cviku a obratnosti než to první. Ještě zřejmější je, že jen z tohoto důvodu je zalíbení, s nímž prodléváme nad kresbou krásného paláce nebo chrámu, větší než to, které pocítujeme při pohledu na pouhou její část, např. na kresbu vstupní brány. A nikdo nepopře, že nás nějaká hádanka poutá tím neodolatelněji a že její krásu vyzvedáme tím víc, čím skvěleji se při jejím řešení projevuje náš důvtip. Náš názor na potěšení, které nacházíme v krásnu, tedy jistě není nesprávný, neboť nám poskytuje dostatečné vysvětlení jeho různých stupňů.

§ 14

Když jsme překonali pochybnosti, pokud jde o platnost našeho vposled nalezeného znaku krásna (§ 11), je na čase prozkoumat, zda jsme s jeho pomocí, zejména ve spojení s dříve nalezenými znaky, konečně s to vytvořit pojem, který by byl — ne-li totožný s pojmem *krásna* — tedy stejného rozsahu s ním. Že by tak vznikl pojem *příliš úzký*, toho se nemusíme bát, i kdybychom shrnuli *všechny* dosud poznané znaky (§ 5, 6, 7, 10); neboť protože každý z nich je *všeobecně platný*, nemůže z jejich shrnutí vzejít pojem, který by se nehodil na každý krásný předmět. Takto utvořený pojem by ovšem mohl mít jiný nedostatek, totiž že by byl *přeplněný*, mohl by obsahovat součásti, které můžeme vypustit, aniž by se jeho rozsah rozšířil, protože představují jen takové vlastnosti, které vyplývají již z jeho zbývajících částí. A k tomu by skutečně došlo, kdybychom chtěli k naposled nalezenému znaku, tak jak jsme ho vyjádřili v § 11, přidat některý z těch dřívějších; neboť je přece všechny již obsahuje, buď bezprostředně jako své součásti, nebo prostřednictvím nějakého úsudku. Definujeme-li totiž *krásný předmět* jako takový předmět, jehož pozorování je s to vyvolat ve všech li-

2 / *dech s náležitě rozvinutými poznávacími schopnostmi určité zalíbení, a to z toho důvodu, že pro ně není ani příliš snadné, ani na nich nevyžaduje úsilí zřetelného myšlení, mají-li vytvořit po postižení několika jeho vlastností takový jeho pojem, jenž jim umožní uhodnout zbývající vlastnosti poznatelné při dalším pozorování, a tím jim poskytuje přinejmenším temný názor o obratnosti jejich poznávacích sil; vysvětlujeme-li tedy takto krásný předmět, pak již toto vysvětlení samo říká, že každý krásný předmět je takový předmět, který nás dokáže potěšit při svém pouhém pozorování — což je vlastnost, která byla naším prvním znakem nalezeným v § 3. Právě tak je již v tomto vysvětlení také řečeno, že to pozorování, skrze něž je krásný předmět s to nás potěšit, musí probíhat tak snadno a s takovou rychlostí, že si ani nemusíme být zřetelně vědomi myšlenek, které přitom máme, kteroužto zvláštnost jsme požadovali již v našem druhém znaku v § 5. Co postuloval náš třetí znak v § 6, že totiž naše mysl nesmí být zaměřena pouze na vztah, v němž se onen předmět nachází výlučně k naší individualitě, když pozorujeme jeho krásu, to ovšem naše vysvětlení výslovně neříká, plyne to však samo sebou z toho, co říká. Neboť jestliže nás krásný předmět těší jen proto, že jsme schopni utvořit si jeho pojem v té podobě, jež tam byla blíže naznačena, a jestliže toho musí být schopen stejně jako my i jiný člověk, jehož síly se náležitě rozvinuly, pak ovšem krása nespočívá v nějakém vztahu výlučně jen k naší individualitě. Ale na výše uvedený pojem se hodí i vše ostatní, co jsme v tomto paragrafu řekli o povaze krásy: že si náš soud o krásnu činí určitý nárok ma všeobecnou platnost, že totiž u všech lidí s patřičně rozvinutými schopnostmi, zejména poznávacími, předpokládáme, že se i jim má spolu s námi líbit, co se nám líbí jako krásné, naproti tomu, že zvířata stejně jako ještě zcela nevzdělané děti prohlašujeme za neschopné vnímat krásno; konečně že duchům vyššího druhu sice přiznáváme poznání krásna, nikoliv ale požitek z něho. V našem vysvětlení je konečně zčásti výslovně řečeno, zčásti plyne z řečeného tak jasně, že každá diskuse o tom by byla zbytečná, i vše to, co jsme stanovili v § 7, když jsme se pokusili blíže určit obsah pozorování zaměřeného na krásu daného předmětu.*

A tak se staly díky onomu znaku krásna, který jsme našli nakonec, zbytečnými všechny dřívější znaky; je ale třeba také podržet vše, co jsme v tomto jednom znaku shrnuli? Nemůže být i zde ještě vypuštěna ta či ona okolnost, aniž by se tím tento pojem podstatně rozšířil? Jak okolnost, že pozorování krásného předmětu v nás musí vyvolávat zalíbení, tak okolnost, že toto zalíbení musí vycházet z toho, že dospíváme aspoň k temnému názoru obratnosti svých poznávacích sil, je, jak se zdá, postradatelná, neboť obojí přece vyplývá samo sebou z okolnosti, že naše pozorování krásna

má tamtéž blíže uvedenou podobu. Je-li totiž určitý předmět již takového druhu, že všem lidem s náležitě rozvinutými silami není ani příliš snadné, ani na nich nevyžaduje námahu zřetelného myšlení, mají-li si utvořit po postizení několika jeho vlastností takový jeho pojem, který by jim dal okamžitě uhádnout jeho zbývající vlastnosti nabízející se dalšímu pozorování — neplyne již z toho samo sebou, že tento předmět jim právě tím musí přivádět alespoň k temnému názoru obratnost jejich poznávacích sil? A neplyne z toho opět, že jim jeho pozorování musí poskytovat potěšení? — Tak je tomu zřejmě v mnoha, jistě ne však ve všech případech. Neboť jestliže bychom se například dívali na člověka, který pobíhá s nespornými projevy zoufalství po břehu řeky a zastaví se nakonec tam, kde je největší hloubka, a nás by napadlo, že se chce utopit, což se v následujícím okamžiku potvrdí, — kdo by nazval takový pohled *krásným*? I když jsme totiž i zde projevili jistou obratnost svých poznávacích sil, přece jen je ona událost pro všechny náležitě vychované lidi tak strašná, že je nemůže ani napadnout, aby přitom myslili na svou právě prokázanou obratnost v poznávání a radovali se z ní. Ne všude tedy, kde jsou naše poznávací síly uvedeny v činnost, která není ani příliš snadná, ani na nás nevyžaduje úsilí zřetelného myšlení, musí v nás jejich obratnost dospět aspoň k temnému názoru a působit nám potěšení; a jen tam, kde k tomu dochází nebo vzhledem k povaze předmětu může dojít, přiznáváme tomuto předmětu opravdovou krásu.

§ 15

Z vysvětlení podaného na počátku předcházejícího paragrafu nelze tedy nic vypustit, nemá-li se jeho pojem podstatně rozšířit; avšak není snad naopak třeba něco k tomuto vysvětlení ještě přidat, aby vyjadřovalo pojem, který označujeme slovem „krásný“ nebo pojem s tímto pojmem rovnocenný? Ne- ní to stále ještě příliš široké vysvětlení pojmu *krásna*? Kdyby tomu tak bylo, musilo by být možné uvést nějaký *omezující dodatek*, po jehož připojení by konečně získalo naše vysvětlení náležitý rozsah. Avšak jakého rázu by měl tento dodatek být? Máme snad omezit *rod* předmětů, které nám umožňují pozorování popsané v našem vysvětlení? Chceme snad říci, že to směji být pouze předměty nějakého *zvláštního* druhu, například jen *smyslové* předměty? Jazykový úzus však dovoluje, ano dokonce požaduje, abychom připisovali krásu i *nadsmyslovým* objektům; vždyť jak často mluvíme o *krásné duši*, a nepřiznávali snad lidé od nejstarších dob vysoký, ano nejvyšší stupeň krásy *ctnosti*, která jistě nepatří k smyslovým věcem, či *blaženým duchům*, ano *božstvu* samému? — Anebo bychom snad měli ještě přesněji určit *způsob potěšení* nebo *důvod*, z něhož vyplývá, než se již stalo v navrženém pojmu buď bezprostředně skrze jeho součásti, nebo skrze důsledky odvozené z těchto součásti? Již tak jako tak je vše, co je mně pouze

74 / *smyslově příjemné*, rovněž vše, co mne přitahuje a těší pro svůj vztah ke mně jako k tomuto *individu*, či konečně pro *užitek*, který to může poskytnout mně nebo jiným lidem (§ 10), z oblasti krásna vyloučeno na základě závěrů odvozených z našeho pojmu; již tak je našim vysvětlením dáno, že naše potěšení z krásy může být pouze *duchovní*, protože vychází z úspěšného odhalení pravidla, které nám umožňuje odvodit veškeré zvláštnosti, které lze na krásném předmětu zjistit; již tak jako tak se požaduje, aby vyhledání tohoto pravidla pro nás nebylo ani příliš snadné, ani tak obtížné, aby k němu bylo třeba přemýšlení na úrovni zřetelného vědomí; — jaká další omezení by tedy měla být ještě uplatněna? Abychom stanovili určitý počet navzájem nezávislých vlastností krásného předmětu, které potřebujeme k utvoření našeho pojmu nebo které dokážeme z již utvořeného pojmu odvodit, to od nás nebude nikdo vážně požadovat; právě tak, abychom určili *stupeň potěšení*, jež nám poskytuje pozorování tohoto předmětu. Vždyť právě proto, že to zůstává v pojmu krásna neurčeno, předpokládáme rozdíly také v *stupni krásy*. Anebo bychom snad měli vznášet ještě další nároky, pokud jde o *povahu* toho, komu přisuzujeme vnímavost pro požitek krásna, než jsme požadovali již v našem vysvětlení, totiž *že to musí být člověk s rozvinutými silami, zejména duchovními*, z čehož plyne, že příčinou toho, že se mu daný předmět líbí, nemohou být třeba i jeho nedostatky a zvrácenosti? Nemohu tomu uvěřit, že by bylo možno jít v tomto ohledu ještě dál a požadovat ještě víc. Avšak dokonce i kdyby výše uvedeným vysvětlením — pokud je uznáme za vysvětlení krásna — význam tohoto slova zaznamenal určité rozšíření, ani z toho by nevzešla žádná nevýhoda, je-li jinak náš pojem, tak jak před námi leží, důležitý a hodný pozornosti, což — jak jsem přesvědčen — nikdo nepopře. Neboť nezaslouží si snad skutečně ten druh věcí, jejichž pouhé pozorování je s to potěšit každého člověka s dostatečně rozvinutými silami a které toho dosahují tím, že pouze pomocí temných představ zvyšují jeho obratnost v správném myšlení, abychom jim věnovali svou pozornost a vyznamenali je z téhož důvodu zvláštním *pojmenováním*? Neměli bychom používat takové předměty k zotavení po namáhavé práci a k zvýšení svého požitku života? Ano, neměli bychom — což je nepoměrně důležitější — obklopit takovými předměty ze všech stran člověka teprve vyrůstajícího, jehož je třeba teprve vzdělávat, aby si je zamiloval a se stále větším zájmem je vyhledával, aby obíráním se s nimi nejen neustále cvičil a zdokonaloval své poznávací schopnosti, nýbrž aby v jejich doprovodu též ochotně přijímal množství nejdůležitějších pravd a zásad? V každém případě bychom tedy musili hledat — pokud bychom je už neměli — nějaké slovo pro označení tohoto druhu předmětů; a jaké by se k tomu hodilo lépe než slovo *krásný*? Jsem však přesvědčen, že se již skutečně v tomto rozsahu

používá a že vysvětlení v § 14 podává, ne-li pojem, který estetikové již déle než jedno století s tímto slovem spojují, tedy přinejmenším pojem s tímž rozsahem, tj. pojem *rovnomocný*. — Proč neříkám *tentýž* pojem? — Jak sporné je to! Kdo může vědět, co si leckdo od mládí navykl představovat při slově *krásný*, a co vše ho z toho stále ještě při tomto slově samovolně napadá a o čem všem si myslí, že to podstatně patří k jeho významu? Že však tomuto pojmu v žádném případě nejsou zcela cizí součásti, které jsem se odvážil pojmut do svého vysvětlení, že jsou skutečně obsaženy v oné představě, kterou si většina lidí utvořila, nachází potvrzení v tom, že tak mnozí důvtipní myslitelé, kteří se pokoušeli o vysvětlení pojmu krásna, již na tyto části — jak ještě ukážeme — skutečně poukázali.

§ 16

Z našeho vysvětlení krásna vyplývá tolik *důsledků*, které tak přesně souhlasí s tím, co dosud učili pracovníci na poli estetiky, že v tom — jak se domnívám — právem vidím další potvrzení jeho správnosti. Budiž mi proto dovoleno, abych ty nejdůležitější v krátkosti uvedl.

1. Naše vysvětlení umožňuje pochopit, čím to je, že — jak to všichni estetikové jednomyslně přiznávají — dokážeme jen stěží, anebo vůbec nedokážeme uvést důvod, proč daný předmět shledáváme nebo neshledáváme krásným, takže se lidé často domnívali, a tu a tam ještě domnívají, že tento soud vyslovujeme *bezprostředně*, že ho nelze odvodit z žádných pojmů či pravidel, anebo že plyne z premis, které jsou v každém případě *nevyslovitelné*. To vše bylo vyvoláno zcela přirozeným způsobem, pouhou okolností, že — jak to požaduje naše vysvětlení — řetěz myšlenek, jemuž se oddáváme při pohledu na krásný předmět, pokud nám jde právě jen o požitek jeho krásy, se odvíjí v duši tak rychle a s takovou lehkostí, že ho obyčejně vůbec nejsme s to pozvednout k zřetelnému vědomí. Představy a soudy, které si zřetelně neuvědomujeme, považujeme za *nevyslovitelné*, anebo máme dokonce sklon jejich existenci v naší duši popírat.

2. Naše vysvětlení umožňuje pochopit, proč jsou to — jak učí všichni estetikové — pouze *dva* naše smysly, totiž ty *vyšší*, *zrak* a *sluch*, které nám dodávají představy *smyslové krásy*. Představy, které nám zprostředkují *nižší* smysly, jmenovitě *čich* a *chuť*, jsou příliš jednotvárné, než aby při jejich sestavě či posloupnosti bylo možno sledovat nějaké pravidlo, jehož odhalení by nám mohlo poskytnout díky obratnosti našich poznávacích sil, jež by se přitom projevila, nějaké potěšení. Jak by nás mohlo těšit například při hostině, na které nám hostitel předkládá více jídel, že jsme schopni uhádnout zákon, který přitom sleduje, například že se střídavě objevuje sladké, kyselé nebo slané jídlo? U předmětů, které vnímáme pomocí *hmatu*, totiž u plastických předmětů, by ovšem bylo možné poznávat pomě-

76 / ry, které jsou rozmanité, a přitom dostatečně uspořádané, aby nás za určitých okolností, například když je vycvičené oko přehledně několika pohledy, potěšily; avšak způsob, jak by se to musilo stát, by byl v každém případě příliš obtížný a pomalý, než aby v nás mohly vyvolat potěšení, které je vlastní krásnu.

3. Naše vysvětlení umožňuje dokonale pochopit, proč nám musí být předmět, který nám má poskytnout plný užitek své krásy, ještě neznámý, proč ho musíme právě teď pozorovat poprvé, anebo nám aspoň musí nabízet stránky, které jsme na něm dříve neviděli. Neboť jen v tomto případě nám jeho pozorování poskytuje onen cvik našich poznávacích sil, který je podmínkou skutečného užitku z krásna. Protože však předměty, které vykazují velké množství navzájem nezávislých částí a vlastností, jako například rozsáhlejší malby a básně, mohou být vyčerpávacím způsobem pochopeny jen při nejvšestrannějším pozorování, je jen pochopitelné, že potěšení, které nám poskytují, s každým opakovaným pozorováním po delší dobu ještě poroste, zatím co jiné věci, jejichž krása je jednodušší, nás po několika okamžicích pozorování již nasytily.

4. Právě tak zřejmé je nyní, proč je třeba podle různého stupně vzdělání lidí také různých předmětů, mají-li jejich krásu nejen chladně připustit, nýbrž mít z ní také sami užitek. Děti a divochovi postačí nejjednodušší krásné předměty; složitější nejsou s to chápat. Osoby, které svůj vkus mnohostranně rozvinuly, neupřou — nejsou-li nespravedlivé — i oněm jednoduchým věcem určitý nižší stupeň krásy, nedokáží se z nich ale radovat, nýbrž požadují pro svůj užitek něčeho *vyššího*, tzn. nějakého předmětu, který je mnohem složitější a u něhož není pravidlo, podle kterého byly uspořádány všechny jeho části a složky, tak nasnadě a není tak jednotvárné.⁵

P O Z N Á M K Y

1. A právě tento pokus, jak se domnívám, jasně ukazuje, že *proton pseudos* novější filozofie byl způsoben jen tím, že filozofové nenašli zřetelný pojem toho, co je to *pojmem o sobě*, nýbrž směšovali ho hned s *myšlenkou*, hned dokonce s *věcí*, která je jeho předmětem.
2. Kdo by si zde nevzpomněl na výrok jednoho z nejmocnějších posuzovatelů krásna, který byl zároveň jedním z obdivuhodných mistrů v jeho vytváření:
Svou vědu arcí sdíleš s duchy vznešenými,
však umění máš jen ty sám! [F. Schiller]
Zde je třeba pod *uměním* zřejmě rozumět pouze umění spojené s *počítkem*; výlučným vlastnictvím našeho rodu může být pouze *libost* z krásna doprovázející jeho pozorování.
3. Zmínka o tolika *duševních silách* je ospravedlněna, jak jsem přesvědčen, tím, co jsem o tom pověděl jinde, zejména ve *Vědosloví*. Neboť jakkoliv škodlivý byl pro zdokonalování mnoha věd, zvláště *psychologie*, předpoklad, jako bychom učinili dost pro vysvětlení určitého jevu, když jsme uvedli pojem nějaké zvláštní *sil*y, která tento jev vyvolává, je přece jen pravda, že zacházejí příliš daleko ti, kdo nechtějí ani slyšet o *silách* v množném čísle a u tak jednoduchých podstat, jako je naše duše.

4. Říkám úmyslně: v *pravé spekulaci*, a rozumím tím takovou spekulaci, při které se snažíme každou svou myšlenku pozvednout pokud možno k zřetelnému vědomí jak z hlediska jejího obsahu, tak z hlediska jejích důvodů; to je podmínka, která musí být dodržena z větší části i při *matematických* zkoumáních, avšak ještě ve větší míře je nutná ve *filozofii*, máme-li se šťastně vyhnout chybným a bludným úsudkům, jež nás zde ohrožují ze všech stran. Neboť na všech omylech, které kdy panovaly — aspoň v oné části filozofie, která své poučky nemůže čerpat ze zkušenosti, nýbrž pouze z rozumu — nese podle mého mínění vinu vždy jen jedno z dvojího, buď *nedostatek zřetelných pojmů*, nebo (v některých případech navíc) *vášeň* zatemňující naši soudnost. Jakkoliv se mi zdá jisté, že v žádné době nebylo vykonáno pro vyjasnění pojmů a pouček tolik, kolik by bylo při nejčistší lásce k pravdě třeba, neměli bychom příliš často upadat v omyl, ano, ačkoliv jsem toho mínění, že si lidé neutvořili zřetelný pojem ani o tom, *co je to opravdová zřetelnost a co vyžaduje*, — troufám si přece tvrdit, že právě v naší době a v oné filozofii, která se vydává za jediné oprávněnou, je povinnost zřetelnosti zanedbávána v míře, jež nemá v minulosti obdoby, ano, že tato povinnost není vůbec uznávána. Čím to bylo způsobeno, zda snad jen odporem k onomu nepochybně nechutnému a neužitečnému způsobu, jímž chtěl této povinnosti učinit zadost *Wolff* a někteří další filozofové, nehodlám zde zkoumat; skutečnost ale je, myslím, nesporně taková! Či lze snad popřít, že naši moderní filozofové používají právě ta nejdůležitější slova a výroky, které hrají v jejich systémech nejdůležitější roli, jako absolutno, totožnost v různosti, jistota a pravda, pojem a předmět, představa a idea, soud a úsudek, negace, zrušení, spojení, rozpor, možnost, skutečnost a nutnost, konečné a nekonečné, podstata, substance, osobnost, svoboda, věčnost a mnohé jiné v tak neurčitých, temných a kolísavých významech, že nikdy nepanoval větší zmatek? Lze popřít, že jeden obviňuje druhého, že neporozuměl jeho učení, ale zároveň se nikdo neobtěžuje, aby se s námi i jen *dorozuměl* o smyslu svých slov, už ani nemluvě o tom, že by vyjmenoval součásti pojmů, které chce těmi slovy označovat? Avšak co je výmluvnější než vše ostatní, dějiny filozofie podávají příklad, že jednomu muži, kterému se nedostávalo daru zřetelného myšlení v takové míře, že — což lze dokázat na základě písemných dokladů — nebyl s to pochopit ani nejjednodušší matematické důkazy, ačkoliv se s nimi podle vlastního doznání potýkal celých dvacet pět let, se nicméně podařilo dosáhnout na poli filozofie věhlasu takového *G. W. F. Hegela!* Ptám se, zda nevěříte v zázrak, a to mnohem větší a neuvěřitelnější než všechny ty zázraky, které popíral *Strauß*, jestliže se domníváte, že od podobných mužů, kteří nebyli s to zjednat si jasno o svém vlastním myšlení, jste získali nebo očekáváte filozofický systém, který prý je „*pravdou a celou pravdou*“, ano ještě víc, „*pravdou, jež se stala sama sobě přízračnou?*“ — Ne, filozofické abstrakce jsou opravdu nekonečně obtížnější než abstrakce matematiky, a kdo se nevyzná již zde, kde mu přicházejí na pomoc hned obrazce, hned symbolické konstrukce, hned dedukce jednotlivého případu z obecného pravidla a mohou mu odhalit omyl, ten by se neměl opovážit mluvit do filozofie. V této vědě nelze dospět k jakés takés shodě nebo (podle Kantova výroku) získat pevnou půdu pod nohama, dokud se neodhodláme nejen *dorozumět se* se svými čtenáři co nejpřesněji o významu každého jednotlivého výrazu, ale nadto neostýchat se zkoumat, je-li označený pojem *jednoduchý*, nebo z jakých součástí je *složen*. Toto zdánlivě lhostejné zkoumání vede k nejpřekvapivějším výsledkům a rozhoduje ve sporech, které bychom byli bez nich nikdy neukončili.
5. V následujících §§ 17—57 se Bolzano kriticky vypořádává se všemi známými mu pokusy o definici krásna.